

GÜVENLİK GÜÇLERİNİN DEMOKRATİK HESAP VEREBİLİRLİĞİ VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN SATIK v. TÜRKİYE KARARI

Yard. Doç. Dr. Fatih KARAOSMANOĞLU¹

Özet

Güvenlik güçlerinin demokratik *hesap verebilirliği* kavramı; adli, yarı-yasama ve idare fonksiyonlarına sahip olup, temelde, güvenlik mevzuatı, uygulama ve takdir hakkının harici kayıt altına alınabilmesini sağlar. Bu makalede, insan haklarının korunumu ve gelişiminde önemli yeri olan hesap verebilirlik kavramı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) *Satik kararı* çerçevesinde irdelenmiştir. Bundan dolayı, ilkönce bu kavram ile Satık v. Türkiye davası hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, kendileri ile röportaj yapılan akademisyen-hukukçuların, Satık kararının hesap verebilirlik ile ilgili gerekçeleri hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, AİHM'de görülen davalarda, gözaltı ve tutukluların yaralanmaları durumunda, devletin *makul açıklama* sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk çerçevesinde Hükümetin, salt *sözlü beyana* dayalı olarak 'yaralanmaları kamu görevlilerinin yapmadığını' ileri sürmesi, makul açıklama sayılmayacaktır. Dolayısıyla, sözlü beyan mutlaka *başka delillerle* desteklenmiş olmalıdır. Bunun için de Türkiye'de *bağımsız mekanizmalar* gerekmektedir. Bu mekanizmalar, bir yanda başka deliller elde edilmesini, diğer yanda güvenlik güçlerinin demokratik *hesap verebilirliğini* sağlayacaktır. Bununla beraber, bu mekanizmalar konusunda farklı görüşler vardır. Çoğunluğa göre, tamamen sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan *kurul* oluşturulmalıdır. Bazısı, bu kurula *başsavcının* başkanlık etmesini önermektedir. Yine bazısı, *infaz hakimliği* önermektedirler. Ancak, olaya tek boyutlu bakmamalıdır. Hesap verebilirlik kavramının her bir fonksiyonu ile ilgili mekanizmaları bütün olarak ele almalıdır.

Anahtar kelimeler: hesap verebilirlik, güvenlik güçleri, Satık v. Türkiye, İşkence, AİHM.

Abstract

DEMOCRATIC ACCOUNTABILITY OF THE SECURITY FORCES AND THE JUDGEMENT OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN THE CASE OF SATIK V. TURKEY

Democratic accountability of security forces is basically the concept guaranteeing how to keep security laws, practice, and the operation of discretion. It has also judicial, quasi-legislative, and executive functions: Debates about accountability revolve around how satisfactorily existing mechanisms perform these functions. Thus, in this article, firstly, information about accountability and the case of Satık v. Turkey was given. Later on, the views about the reasons, which is concerned with accountability, of the judgement of the case of Satık v. Turkey were taken from the academician-lawyers by using the interview technique.

In conclusion, where an individual is taken into police custody or detained in a prison in good health but is found to be injured, it is incumbent on the State to provide a plausible explanation of how those injuries were caused. That's the reason why, the oral explanation of the government that such injuries were not made by the public servants is not sufficient for the plausible explanation. Consequently, independent monitoring mechanisms should be established in order to ensure accountability for the used force and the other evidence. According to the majority, the independent mechanism includes a council including representatives of non-governmental organisations. Some offer the establishment of a court for the execution.. None the less, in my opinion, all independent mechanisms relating the three functions of the accountability of the security forces should be looked at whole.

Key words: Accountability, security forces, Satık v. Turkey case, Torture, ECHR

¹ Yard. Doç. Dr. Fatih KARAOSMANOĞLU, LLB (Ank), LLM (Nott's), PhD (surrey), PA Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Öğretim Üyesi. Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Müdür V. Email: fkaraosmanoglu@yahoo.com

GİRİŞ

Şeffaflık ve insan haklarına uygun kolluk fonksiyonlarının yerine getirilmesi açısından anahtar role sahip *demokratik hesap verebilirlik*, Türkiye ve güvenlik güçlerimiz (polis ve jandarma) bakımından önemli bir kavramdır. Bu önem, uluslararası hukuk organlarında yakın zamanda yaşanan gelişmeler sonrası daha da artmıştır. Bunlar arasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Satık kararı (hudoc.echr.coe.int, 2001) ile Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komisyonunun 57. Oturumundaki ilerlemeler gelmektedir (icj.org, 2001). Aşağıda özetle bahsedilen bu gelişmeler, insan hakları ve kamu görevi ilişkisi göz önüne alındığında (Karaosmanoğlu, 2000), Türkiye ve güvenlik güçlerimizin yeniden yapılanmasının işaret taşıdır. Bundan dolayı, hesap verebilirlik, özellikle güvenlik güçlerinin hesap verebilirliği, önümüzdeki dönem ülke gündemini daha fazla meşgul edecek ve etmelidir.

10 Ekim 2000 tarihinde verilen *Satık Kararı*'na göre, Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 3. maddesinde yer alan *işkence ve kötü muamele yasağına* aykırılıktan mahkum olmuştur. Bu kararında AİHM, diğer gerekçelerle birlikte, tutukluların yaralanmaları bakımından 'hükümetin makul açıklamasının olmaması ve demokratik ülkelerde, oranlılık konusu dahil *güvenlik güçlerinin hesap verebilirliği* bakımından *bağımsız izleme mekanizmalarının var olması*' gerektiği gerekçesiyle, Türkiye'yi 55 000 pound (GBP) tazminata hükmetmiştir.

Diğer gelişme ise, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 27 Nisan 2001 tarihinde sona eren 57. Oturumu'ndaki önemli gelişmeler arasında yer alan Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesine Ek Opsiyonel Protokol üzerine yapılan görüşmelerdeki ilerlemedir. Burada şunlar söylenebilir: Portekiz, Finlandiya, Güney Afrika ve bir çok Latin Amerika ülkelerinin desteklediği ve sosyal haklara spesifik hukuksal güvenceler getirecek isteğe bağlı bu protokol kabul edilirse; vatandaşlar, *kendi hükümetlerini hesap verebilir hale getirebilecekler* ve iskan, eğitim ve sağlık gibi temel sosyal haklarını korumada başarısızlığından dolayı haklarını arayacaklardır (icj.org, 2001).

Bu makalede, Satık kararı, güvenlik güçlerinin *demokratik hesap verebilirliği* çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu nedenle, *ilkönce*, hesap verebilirlik terminolojisi üzerinde durulacaktır. *İkinci* olarak, güvenlik güçlerinin demokratik hesap verebilirliği konusu irdelenecektir. Buradaki açıklamalar, olası yaşanacak tartışmalarda demokratik hesap verme mekanizmalarının neler olması gerektiğine ilişkin ipuçları verecektir. *Üçüncü* olarak, Satık v. Türkiye davası hakkında bilgi verilecektir. *Son* olarak, şu karar gerekçeleri tartışılacaktır: a) 'Tutuklu ve gözaltındakilerin yaralanmaları durumunda *devletin makul açıklama yapma sorumluluğu*', b) 'Oranlılık konusu dahil *güvenlik kuvvetlerinin hesap verebilirliği*'. Burada, hukukçu akademisyenlerin röportaj yolu ile alınan görüşlerine yer verilecektir.

1. DEMOKRATİK HESAP VEREBİLİRLİK: TERMİNOLOJİK YAKLAŞIM

Güvenlik güçlerinin hesap verebilirliği konusuna girmeden, *hesap verebilirlik* terminolojisi üzerinde durulmalıdır. Bu makalede, '*hesap verebilirlik*' kelimesi İngilizce '*accountability*' kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. '*Accountable*' kelimesi '*hesap verici, hesap veren, 'accountability*' ise '*hesap verebilirlik, hesap verme*' olarak kullanılmaktadır. Çünkü, İngilizcede *accountable*² ile *responsible*³ arasında temel farklılık vardır (Sinclair, 1987:10, 1235). Bu farklılığı göz önüne aldığımızda, '*accountable*' kelimesi, sorumlu olmanın yanında, yapılan eylemlerin gerekli olduğunu ispata ve göstermeye hazırlıklı olma' anlamını da içermektedir. Dolayısıyla, '*sorumlu*' olarak tercüme edilmesi, en azından eksik olacaktır.

Bir başka ifade ile, *sorumluluk, hesap verebilirlik* kavramının yalnızca önemli bir boyutunu teşkil eder. Bu çerçeveden bakılırsa, *güvenlik güçlerinin hesap verebilirliği*; güç kullanımına ilişkin mevzuat ve performansın harici (polis-jandarma dışı) değerlendirilmesini gerektirirken, *güvenlik*

² **Accountable**: if you are accountable for something that you do. You are completely *responsible* for it and must be *prepared to justify your actions*.

³ **Responsible**: if you are responsible for something or someone, you have control and authority over them, and it is your duty to make sure that necessary tasks are carried out.

güçlerinin sorumluluğu; ast veya üst rütbedeki güvenlik güçlerinin güç kullanımına ilişkin nasıl bir davranış sergilemesi gerektiğini ortaya koyar. Fakat burada vurgulamak gerekirse *hesap verebilirlik ve sorumluluk*, sadece güç kullanımı ile değil diğer bütün fonksiyonlarla ilgilidir.

Yeri gelmişken burada, üst rütbeli güvenlik güçleri ve polislerin, insan haklarına uygun güç kullanımında sorumluluklarının neler olduğunu görelim: gücün hukuksal kullanımı bakımından, polisin düzenli bir şekilde eğitilmesini sağlamalıdır. Polisin güç kullanımı üzerine açık ve net kuralların var olduğuna emin olmalı ve bütün polisin bunların farkında olmasını sağlamalıdır. Sadece gerekli durumda ve ihtiyaç oranında güç kullanımını sağlama amacıyla, polise düzenli olarak savunma ve güç kullanma araçları verilmesini temin etmelidir. Güç ve ateşli silahların astlar tarafından, hukukun verdiği yetki durumlarında kullanılması gerektiğini ve kötü kullanılması durumunda bunun cezalandırıldığını güvence altına almalıdır. Astların hukuka aykırı biçimde güç kullanmalarından dolayı kendileri de bundan sorumlu olup hesap vereceklerdir. Öldürücü güç kullanımını içerebilen polis operasyonlarının kontrol ve komutasına özel bir önem vermelidir. Güç kullanımını içeren polis operasyonlarının kontrol ve komutasında daima şunları göz önünde bulundurmalıdır: bilgi ve istihbarat analizi, astların operasyona yönelik planlanması, etkili komuta ve kontrol sistemlerinin oluşturulması ve kullanımı, olay sonrası operasyonun sorgulanması ve analizi (Villiers, 2000:26).

Yapılan açıklamalar ışığında *demokratik hesap verebilirlik*; genel olarak, bir ülkedeki organ ve birimlerin, yaptıkları işlem ve eylemlerin gerekli olduğunu ispata ve göstermeye hazırlıklı olmasını ifade eder. Dolayısıyla, demokratik hesap verebilirlik, sadece güvenlik kuvvetleri ile ilişkili olmayıp bütün kurumlar ile ilişkili bir kavramdır. Temelde, bireylerin, ekonomik ortam yanında sosyal yaşamda da birbirlerine ve kurumlara güven duymalarını sağlayıcı nitelikte bir kavram olan *hesap verebilirliğin* özünde ise; bilgi alabilme, kontrol etme, yön verme, nihayetinde bireysel ve sosyal güven arayışı vardır.

2. GÜVENLİK GÜÇLERİNİN DEMOKRATİK HESAP VEREBİLİRLİĞİ

Güvenlik güçleri, demokratik bir toplumda sosyal yaşamın önemli bir parçasıdır. Demokratik toplumlar ise, güvenlik güçlerinden bir çok konuda beklenti içindedirler. *İnsan haklarına uygun kolluk faaliyetinde bulunma ile demokratik hesap verme*, bu beklentilerin en önemlilerindedir. Bundan dolayı, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi güvenlik güçleri bakımından ne derece önemli bir konu ise, hesap verme de o derece önemlidir. Çünkü, başlangıçta da ifade edildiği gibi, hesap verebilirlik, yönetimin şeffaflığı yanında insan haklarına uygun kolluk fonksiyonunun yerine getirilmesinde anahtar role sahiptir.

Bir ülkede elbette, bireylerin sahip oldukları yetki ve görevlerin aşılması durumunda kullanılması için güvenlik güçlerine *yetki ve görev* verilmektedir. Güvenlik güçlerinin yetki ve görevi, aynı zamanda etkili bir biçimde fonksiyonunu yerine getirebilmesi bakımından gereklidir. *Örnek olarak*, bir suç şüphesi altında olan *kişilerin özgürlüklerine müdahale etme* veya diğer insanları koruma ve düzeni sağlamak için görevlerini yerine getirirken *güç kullanma* hakları verilmektedir. Güvenlik güçlerinin sahip olduğu bu hak ve yetkiler göz önüne alındığında, demokratik hesap vermenin önemi daha da ön plana çıkmaktadır.

Güvenlik güçleri, hizmet ettiği topluma karşı sorumludur ve olmalıdır. Ancak, bu sorumluluğun tam olarak yerine getirilip getirilmediğinin değerlendirilmesi bakımından nasıl *harici* (ekzoterik) mekanizmalar olmalıdır? Salt bir hukuksal mekanizma ve sorumluluğun varlığı, demokratik hesap verebilirlik açısından yeterli olur mu? Bu konuda bazı yazarlar tarafından önerildiği gibi (Kavgacı, 1997:73), *'polis şikayet sistemi'* gibi legal yapı dışı sistemler olmalı mıdır? Devletin fonksiyonları ile paralel bir yapı içinde mi ele alınıp geliştirilmelidir? Yahut hesap verebilirlik kavramına nasıl bakılmalıdır?.

Boateng'in ifade ettiği gibi (1984:153), demokratik bir toplumda diğer kişi ve kurumlar gibi, polis de hukuka hesap vermek durumundadır. Ancak, hesap vermenin dar anlamda değil, en geniş anlamda anlaşılması temel bir kuraldır. Buna göre, bir yandan polisliğe alım ve polisin eğitilmesi konuları toplum tarafından mercek altına alınabilirken, diğer yandan polise karşı yapılan şikayetlerin bağımsız bir biçimde araştırılması, dolayısıyla, bulguların tartışılmazlığı konusunda

toplum güvencesi sağlanmalıdır. Ancak bu yönde atılacak adımlarla, güvenlik güçleri; saygınlığını kazanır ve daha da önemlisi, sosyal ve toplumsal hizmetlerini daha etkili yerine getirir. Göz ardı edilmemesi gereken önemli nokta şudur: Alderson'un görüşüne göre (1994: 20), farklı sosyal, kültürel ve hukuksal gelenekler, ülkelerin farklı güvenlik ve hesap verme sistemlerine sahip olmalarına yol açabilir. Ancak, iç güvenlik, polis ve hesap verme sistemleri, daima evrensel uygulanabilirliği olan prensipler, insan hakları ve hukuk kurallarının izdüşümünde oluşmalıdır.

Güvenlik güçlerinin demokratik hesap verebilirliği bağlamında, Cox (1986:168), düşüncesini şu şekilde açıklar: (*hesap verebilirlik*), polis mevzuatı ve polis performansının *harici* yani polis dışı değerlendirilmesi ile ilgilidir. Reiner ise (1992: 233), *polisin demokratik hesap verebilirliğini*, temelde polis uygulamasının, özelde *takdir eyleminin* nasıl kayıt altına alınması gerektiği sorunu olarak görmekte ve bunun farklı *üç fonksiyonu* gündeme getirdiğini ileri sürmektedir. *Birincisi*, spesifik polis eylemlerinin hukuk kurallarını ihlal edip etmediğini belirlemeye ilişkin *adli* fonksiyondur. *İkincisi*, farklı kanuni polislik görevleri arasındaki kaynak tahsisinde öncelikleri belirlemede *yarı-yasama* fonksiyonudur. *Üçüncüsü* ise, bu görevlerin mümkün olduğu kadar verimli ve etkili biçimde yerine getirilmesine ilişkin *yürütme ve idare* fonksiyonudur. Hesap verebilirlik hakkındaki tartışmalar, mevcut mekanizmaların söz konusu fonksiyonları nasıl en iyi bir şekilde yerine getireceği etrafında dönmektedir. Cox ve Reiner'in ifadelerindeki *polis* kelimesi, polis ve jandarmayı içerecek şekilde *güvenlik güçleri* anlamında anlaşılmalıdır. Çünkü her iki yazar, İngiliz olmakla birlikte İngiltere'de kolluk gücü olarak sadece polis bulunmaktadır.

Sonuç olarak, önümüzdeki dönemde, özellikle güvenlik güçlerinin hesap verebilirliği bakımından tartışılması gereken anahtar *iki soru* şudur: 1) Tutukluluk ve gözaltındakilerin yaralanmasından dolayı Türkiye, *makul açıklamaya* yeterli hangi delilleri (*sözlü beyan, rapor, yargı kararı ve diğer kayıt ve belgeler vs.*) AİHM'e sunabilmelidir? Çünkü, tutuklu ve gözaltındakilerin yaralanmalarının, güvenlik kuvvetlerinin güç kullanımından meydana gelmediğine ilişkin hükümetin salt sözlü beyanı, tek başına makul açıklama sayılmamaktadır. 2) Dolayısıyla Türkiye, bu deliller bakımından hangi mekanizmalara sahip olmalıdır? Bu sorulara isabetli cevapların bulunması demek, aynı zamanda, güvenlik kuvvetlerinin demokratik hesap verebilirliğini güvence altına almak bakımından isabetli adımlar atılması demektir.

3. SATIK v. TÜRKİYE DAVASI (hudoc.echr.coe.int, 2001)

Başvuru ve İddialar (31866/96 no'lu başvuru)

Kadir Satık (ve diğerleri), 26 Temmuz 1995 tarihinde yaptıkları başvuruda; İzmir DGM'ye götürülmeden önce kendilerinin aranmasını reddetmelerini müteakip, cezaevi personeli ve jandarmalar tarafından şiddetli bir şekilde vurulup dövüldüklerini iddia ederek, AİHS'nin 2 ve 3. maddelerinin ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Yapılan başvuru, 11 no'lu Protokolün yürürlüğe girdiği 1 Kasım 1998 tarihinde Mahkemeye intikal etmiştir. AİHM'e başvuranlar bir avukat tarafından temsil edilirken, Türk hükümeti herhangi bir temsilci atamamıştır.

Davaya İlişkin Olaylar

Başvuruculara göre;

20 Temmuz 1995'de on başvuru (Kadir Satık ve Diğerleri), diğer on iki tutuklu ile beraber, yargılama amacıyla İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne (DGM) götürülmek için, cezaevinde kaldıkları yerlerden Buca Cezaevi alanına çıkarıldılar.

Başvurucular, diğer tutuklularla birlikte alanda götürülmeyi beklerken, cezaevi personeli, bu mahkumları ayakkabıları dahil aramaya çalıştı. Başvurucular, aramanın keyfi olduğunu, eğer aramaya devam ederlerse Mahkemeye götürülmeyi ret edeceklerini ifade ederek, aramaya itiraz ettiler.

Daha sonra, yaklaşık elli jandarma ve otuz cezaevi personeli (gardiyan ve yönetici) başvuru ve diğer mahkumların üzerine sopa ve tahta cisimlerle saldırdılar.

Sonuçta, bir başvuru kaburga kemiklerinden biri kırıldı ve bir başvuru ciğeri hasar gördü. Diğer başvuru vücutlarından yaralandılar.

Hükümete göre;

Hükümet, olayın başvuruçular tarafından anlatılış biçimini kabul etmemektedir: Buna göre, yirmiden fazla tutuklu, mahkemeye götürülmeden önce, Savcı tarafından yürütülen araştırma ile ilgili olarak üzerlerinin aranmasını ret etmişlerdir. Aynı zamanda, tutuklular kol kola girip cezaevi çıkışına doğru yönelmişler, hala kol kola vaziyette olarak binanın merdiven kısmında üşüşüklerinde ise, birbirlerinin üzerine düşüp, duvara ve demir parmaklıklara çarpmışlardır. Dört cezaevi görevlisi (gardiyan) aynı zamanda bu çarpışmada yaralanmıştır.

Başvuruçular, biraz beklemeden sonra aynı gün cezaevi araçları içinde İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesine götürülmüşlerdir.

Başvuranların Şikayeti ve Adli Rapor

Diğer yandan, şikayetçilerin avukatları, İzmir DGM’de görülen duruşmada saldırıdan sorumlu kişilere karşı şikayetçi olmuşlar ve Mahkeme, şikayetçilerin durumlarını göz önüne alarak, bu şartlar altında duruşmaya devam etmenin mümkün olmadığına karar vererek yargılamayı tehir etmiştir.

İzmir DGM, şikayetçilerin tıbbi muayeneden geçirilmesini ve bulguların duruşma kayıtları ile beraber soruşturma açılması düşüncesiyle İzmir Cumhuriyet Savcılığına gönderilmesine karar vermiştir. Buna ilişkin yazı aynı gün (20 Temmuz 1995) İzmir Savcılığına gönderilmiştir.

İzmir Cumhuriyet Savcısı, 20 Temmuz 1995 günü, ifade alımı için Buca Cezaevi’ne gitmiş ve aynı gün Cezaevi doktoru bütün gözaltı ve tutukluları muayene etmiştir. Yaraları ciddi bulunanlar hastaneye götürülmüşler, şikayetçilerden ikisi hastaneye götürülmek zorunda kaldığından, bunların ifadesi 14 Ağustos 1995 tarihinde alınabilmiştir. Şikayetçiler, ifadelerinde tutarlılık içinde olmuştur.

Adli tabip tarafından yapılan tıbbi muayene sonucu verilen rapor, tutuklu ve gözaltında bulunan 18 kişinin başlarından ve vücutlarından vurulduğunu göstermektedir. Yaralar (darp, şişlik, ekimoz gibi) detaylı bir biçimde anlatılırken, nedenleri konusunda herhangi bir açıklama verilmemiştir.

Ceza Yargılamaları

Ceza yargılaması ile ilgili olarak, Cumhuriyet Savcısı, 9 Nisan 1996 tarihinde buca cezaevi müdürü ve personelinin iddia edilen kötü muameleden dolayı yargılamaya yer olmadığına karar vermiştir. Diğer yandan, Hükümet, Mahkemeye dava dosyasının Buca Cezaevi Jandarma komutanlığına gönderildikten sonra dava dosyasının kaybolduğunu, 7 Nisan 2000 tarihinde ise, içişleri bakanlığı müfettişleri kayıp dava dosyası ile ilgili olarak 3 jandarmanın yargılanması iznini vermiştir. 1 Mayıs 2000 tarihinde ise, İzmir İl İdare Kurulu, başvuruçuların, Buca Cezaevi’nden İzmir DGM’ye sevkinden sorumlu jandarmalara karşı lüzum-u muhakemeye yer olmadığına (soruşturmanın açılmaması gerektiğine) karar vermiştir.

Mahkemenin Kararı ve Gerekçesi

Mahkeme, iç yolların tüketilmediğine ilişkin hükümetin itirazını reddederek, Sözleşmenin işkence yasağını düzenleyen 3. maddesinin Türkiye tarafından ihlal edildiğine, ayrıca, yaşam hakkını garanti altına alan 2. maddenin şikayet konusu yapılmasının gerekli olmadığına, herdir başvuruçuya, manevi tazminat olarak 5,000 sterlin verilmesine, bütün başvuruçulara, mahkeme masrafı olarak toplam 5,000 sterlin ödeme yapılmasına, ittifakla, karar vermiştir.

Mahkeme bu kararına varırken şu gerekçelere dayanmıştır:

Hükümet, 7 Ağustos 2000 tarihli bir mektupla, Buca Cezaevi’ndeki olaya karışan jandarmalar ile ilgili olarak, soruşturma dosyasının İzmir İl İdare Kurulu’na intikal ettirilmek zorunda kaldığını AİHM’ne bildirmiş, ancak, dava dosyasının, Buca Cezaevi Jandarma Komutanlığına intikal ettirildikten sonra kaybolduğunu ve böylece idari soruşturmanın yürütülemediğini ifade etmiştir. Ancak, İçişleri Bakanlığı soruşturmasını takiben, başvuruçuların mahkemeye naklinden sorumlu jandarmalara karşı lüzum-u muhakemeye yer olmadığına, ancak, 4483 sayılı Kamu Görevlilerinin Yargılanmasına İlişkin Kanun hükümleri uyarınca dava dosyasının kaybedilmesi ile ilişkili olarak üç jandarma hakkında soruşturma izni verilmiştir.

Başvurucular, soruşturma sonuçlarından kendilerine bilgi verilmediğini beyan etmişlerdir.

AİHM, iki durumu tekrar hatırlatmaktadır. Birincisi, AİHS 3. maddesi, demokratik toplumların en temel değerlerinden birisini düzenlemektedir. AİHS, organize suçlar ve terörle mücadele gibi en zor durumlarda bile olsa ve mağdurların davranışlarına bakmaksızın, açık bir biçimde işkence ve kötü muameleyi yasaklamaktadır. Bu 3. madde, istisnai hükümler getirmediği gibi, millet yaşamını tehdit eden olağandışı durumlarda, madde 15/2 ye göre, kendisine aykırı davranmaya izin vermemiştir.⁴ AİHM, ayrıca, bir kişinin sağlıklı bir şekilde gözaltına alınıp salıverilmesi esnasında yaralı bulunması durumunda, bu yaralanmanın nasıl olduğuna ilişkin makul açıklama yapma devletin yükümlülüğünde olduğunu hatırlatmakta⁵ ve aynı prensibin özgürlüklerinden mahrum bırakılan cezaevindeki kişiler bakımından da geçerli olacağı görüşünü ifade etmektedir.⁶

Mahkeme ayrıca, kötü muamele iddialarının uygun delillerle desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Delil değerlendirmesinde ise, Mahkeme, ‘makul şüphenin ötesinde’ ispat standardını benimsemekte, fakat bu ispatın yeterli güçlü, net ve uygun istidlallerin (çıkarımların) veya benzer çürütülemeyen hukuksal gerçeklerin bir arada olmasından sonra olabileceğini kabul etmektedir.⁷

Bu davada, başvurucular, kendilerinin devlet yetkilileri tarafından haksız ve ciddi biçimde dövüldüğünü şikayet konusu yapmışlar, hükümete göre ise, başvurucular, kendilerinin provakatif eylemlerinde düşmeleri sonucu yaralanmışlardır.

AİHM, Hükümet açıklamasının başvurucuların olay günü muayeneleri sonucu düzenlenen doktor raporlarında belirtilen yaraların esası ile uyuşmadığını gözlemiştir. Doktor raporları, muayene edilen başvurucular ve diğer cezaevi tutuklularını başından ve vücudunun diğer yerlerinden vurulduğunu göstermektedir. Başvuruculardan biri daha sonra darp sonucu travmaya girdiği hastane raporu ile belirlenmiştir. AİHM, başvurucuların Cumhuriyet Savcılığında sorgulaması yapılırken kendilerine jandarma ve cezaevi görevlileri tarafından saldırıldığına ilişkin beyanlarının tutarlılığını dikkate almak zorundadır. Diğer yandan Hükümet, başvurucuların protesto eylemlerinde yer aldığı esnada kasti olarak dövüldükleri iddiasını çürütecek hiçbir delil sunmamıştır. Özellikle, isyan veya Buca Cezaevi iç güvenliğine planlı saldırıyı yatıştırmak için jandarmanın müdahalesinin gerekliliği hükümet tarafından önerilmemiştir.

Ayrıca Mahkeme, cezaevi şartlarında şiddet ve tehdit potansiyelini göz ardı edemez. Ancak Mahkeme; cezaevi yetkililerinin, cezaevindeki olayla ilgilenmek için dışarıdan güvenlik güçleri yardımına karar verdiklerinde, oranlılık konusu dahil kullanılan güç bakımından hesap verebilme güvencesi için, yapılan eylem bakımından bağımsız izleme formlarının olması gerektiğini düşünmektedir.

Diğer yandan, AİHM; ilgili jandarmaların soruşturma kapsamına alınmasına yönelik soruşturmanın sürdüğü bir zamanda, İzmir Cumhuriyet Savcısının Adalet Bakanlığına yazdığı 29 Temmuz 1997 tarihli mektup ile, ‘*olayın, tutukluların aramayı reddetmeleri sonucu çıktığını, mahkemeye götürülmeye itiraz ettiklerini, ana kapıya doğru giderlerken kol kola girdiklerini ve bazılarının kendilerinin yaralanmalarına yol açacak şekilde düştüklerini*’ ifade etmesinin, savcılık görev ve fonksiyonu ile bağdaşmadığını ifade etmektedir.

İzmir İl İdare Kurulu, 1 Mayıs 200 tarihinde olay zamanındaki ilgili jandarmalar bakımından soruşturma açılmasına izin vermeme kararı almıştır. Bu karar ise, olay dosyasının Kurula intikal etmesinden 4 seneyi aşkın bir süre sonra alınmıştır. Bu süre zarfında da, olay dosyası, Buca Cezaevi jandarma komutanlığına gönderildikten sonra kaybolmuştur. AİHM’ne göre, Otoritelerin önemli soruşturma belgelerinin güvenliğini sağlamadaki başarısızlığı, soruşturma sürecindeki en ciddi eksiklik ve kusurdur. Gerçekten, soruşturma dosyasının yokluğu ise, 1 Mayıs 2000 tarihinde İzmir İl İdare Kurulu tarafından nihai olarak varılan kararın özünde bir şüpheye yol açmaktadır.

⁴ Bkz: AİHM Selmoni v.France davası (1999 tarih ve 25803/94 no:lu karar); 28 Ekim 1998 tarihli The Assenov ve diğerleri v. Bulgaristan dava kararı; 15 Kasım 1996 tarihli *The Chahal v. The United Kingdom* dava kararı

⁵ Bkz: Selmoni davası

⁶ Bkz: 9 Haziran 1998 tarihli Tekin v. Turkey dava kararı.

⁷ Bkz: 18 Ocak 1978 tarihli Ireland v. The United Kingdom dava kararı

AİHM, 28 Mart 2000 tarihli Kılıç v. Türkiye kararında belirttiği, İl İdare Kurullarının yapısına ilişkin görüşünü, bu davada da tekrar etmektedir. AİHM'e göre, yapısı itibariyle İzmir İl İdare Kurulu, soruşturma bakımından bağımsız tespit yapamaz. Çünkü, İl İdare Kurullarını, kendisi güvenlik güçlerinden sorumlu olan mülki amirin başkanlığında kamu görevlileri oluşturmaktadır. Diğer yandan, İl İdare kurullarının harekete geçirdiği soruşturmalar ise, hiyerarşik bir bağlantı içinde olan güvenlik kuvvetleri (olayda Jandarma) tarafından yürütülmektedir.

AİHM, hükümet ve otoriteler tarafından makul açıklamaların yokluğunda, iddia edildiği gibi başvuruçuların devlet organları tarafından dövülüp yaralandığı, bunun ise AİHS'nin 3. maddesine aykırılık teşkil ettiği sonucuna varmıştır.

4. GEREKÇELİ KARARIN TARTIŞILMASI

Burada akademisyen-hukukçularla yapılan röportaj sonucu⁸, Satık v. Türkiye kararı için tartışma platformu açılmıştır.

Satık kararında ifade edilen, *'tutuklu ve gözaltındakilerin yaralanmaları durumunda, devletin makul açıklama yapma sorumluluğu olması ilkesi'* ile ilgili görüş belirtenlerin hepsi, bunun makul, mantıklı ve isabetli olduğunu ileri sürmekte, fakat farklı argümanlara dayandırmaktadır. Buna göre;

Hafizoğulları'na göre (2001), makul açıklama yapma sorumluluğu, devletin yaralanmanın kişinin *kendi fiilinden* olduğunu ispat etmesi demektir. Çünkü, tutukluluk ve gözaltı sürecince kişiler, devletin beden bütünlüğü güvencesinde olup, devlet temarüzü asgariye indirmelidir. **Gülmez** (2001) ise, devletin makul açıklama sorumluluğunu, 'bir sözleşmede yükümlü kimse, kanıtlama da ona düşer' ilkesi ile açıklamakta ve örnek olarak 1949 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesini vermektedir. Aynı mantıkla bu sözleşmenin de, sendikacılık nedeni ile işten çıkarmalarda ispat yükümlülüğünü işverene verdiğini ileri sürmektedir. **Şafak** (2001), bu sorumluluğu, Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarına paralel olması ile açıklamaktadır. Buna göre, ceza hukukunda bir tek delil ile hüküm tesis etmek isabetsiz olup, yan deliller ile desteklenmesi gerekmektedir. **İnan** (2001), hukukun genel ilkesine dayandırmaktadır. **Eryılmaz** (2001) ve **Çiçekli** (2001) ise, gözaltı ve tutukluluk gibi devlet kontrolünde olan kişinin yaşam ve sağlığından devletin sorumlu olduğu düşüncesi ile açıklamaktadır. Hatta **Çiçekli'**ye göre, bu durumda devletin ağırlaştırılmış sorumluluğu vardır. Bunun için yetkililer, yetkilerini, normalden daha fazla dikkatli ve hassas bir şekilde kullanmalıdır.

Yine Satık kararında yer alan, *'Oranlılık konusu dahil kullanılan güç bakımından hesap verebilirliği güvence altına almak için, bağımsız izleme mekanizmalarının oluşturulması'* ile ilgili görüş belirtenler, farklı mekanizmalardan bahsetmektedir. Buna göre;

Hafizoğulları'na göre (2001), bu mekanizmadan amaçlanan *infaz hakimliği*dir. Bu nedenle, Türkiye'de bu müessese ivedilikle kurulmalıdır. Çünkü, hakim ve hakimlikten daha bağımsız bir kurum yoktur. Sivil toplum örgütlerinden oluşacak bir kurul idari nitelikte olur. Halbuki bu konuda bir yargı teminatı olmalıdır. **Gülmez'**e göre (2001), bu mekanizma, aydın ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan ve cezaevi durumlarını izleyecek *bağımsız bir kuruldur*. öncelikle kararı değerlendirmek bakımından dava dosyasının incelenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, hesap

---

⁸ Röportaj şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(AİHM), 10 Ekim 2000'de verdiği **Satık Kararı'nda, Türkiye'yi**, işkence yasağına (AİHS m.3) **aykırılıktan** tazminata **mahkum etmiştir. Karar Gereğçesine göre;**

Bir kişinin sağlıklı bir şekilde gözaltına alınıp fakat sağlıksız bir şekilde salıverilmesi durumunda yaralanmaların nasıl olduğuna ilişkin, *makul açıklama yapma devletin sorumluluğunda olması ilkesi* (Selmouni kararı), cezaevindeki *tutuklular bakımından da geçerlidir.*

Cezaevi yetkilileri, cezaevi olayları ile ilgilenmesi amacı ile dışarıdan güvenlik gücü yardımı istediğinde; oranlılık konusu dahil kullanılan güç bakımından *hesap verebilirliği güvence altına almak için, yapılan eylem bakımından bağımsız izleme mekanizmaları* olmalıdır.

SORU: AİHM'nin yukarıda geçen **görüşleri** hakkındaki **düşünceniz** nelerdir?

verebilirliğin, sadece mahkemenin bir görüşü olmayıp küreselleşmenin hediye ettiği bir kavram olduğunu, uluslararası raportörlerin raporlarında da işlendiğini ve bununla devletin sorumluluğunun vurgulanmak istendiğini ifade etmektedir. **Şafak**'a göre (2001) : Tam resmi yapıda olmayan bir Komite veya Kurul oluşturulması gerektiğini ifade etmekte ve şöyle demektedir: Operasyon sırasında Savcının hazır olması talep edilecektir ve edilmelidir. Aynı zamanda, destek kuvvetinin kapasitesini Savcının başkanlığında yetkili ve ilgili kişilerden oluşacak olan kurul tarafından belirlenmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda, 'isyan çıktı acele destek kuvveti gönderin isteği isabetsizdir. Baro, Tabip Odaları gibi meslek kuruluşlarından ve yerel yönetimlerden de birer temsilci alınabilir.

Ünal (2001), bağımsız izleme mekanizması ile ilgili zaten bir kanun tasarısının var olduğunu (daha sonra yasalaşmıştır) ifade etmektedir. Bununla, doktorlar, barolar ve öğretmenlerden oluşan bir Komite kurulması amaçlanmaktadır. Bu komite, periyodik ve periyodik olmayan bir biçimde ceza ve tutuklulara ziyaretler yapacak ve hazırladığı raporu Meclis'e ve hükümete sunacaktır. **İnan**'a (2001) göre, Mahkemenin esas isteği, NGO'ları devreye sokmaktır. Buna göre, devletin, sorumluluk konusunda bağımsız organ tarafından denetlenmesini istiyor. Bu organda, gazeteciler, NGO'lar olabilir. **Eryılmaz** (2001), bağımsız izleme mekanizmaları olmalıdır' gerekçesini mantıklı bulmakla birlikte, şunları ifade etmektedir: 'Bir kere, AİHS açısından devletler böyle bir taahhüt altına sokulamaz. Diğer yandan, bağımsız izleme mekanizmalarının varlığı bir tavsiye niteliğindedir. Dolayısıyla, böyle mekanizmanın olmaması, AİHS'nin ihlali olamaz. Ancak, devlet kullanılan gücün orantısız olmadığını bir şekilde ispat etmelidir. İspat zorunluluğunun doğması için de, kullanılan kuvvetin orantısız olduğunu gösteren bazı somut vakıaların varlığı gerekir.' demektedir. **Çiçekli**'ye göre (2001), gözaltı ve tutukluluk hallerinde kişinin yaralanmasında devlet, bu durumun kendisinden (görevlilerden) kaynaklanmadığını ispatlayacak her çeşit denetim, kontrol ve garanti mekanizmalarını kurmuş olması ve gerekli delil ve belgeleri sağlamış olması gereklidir. Ancak, bir mazeret olarak anlaşılacak şartıyla, Türkiye'deki teknik, lojistik vs. imkanların yeni hapis hane şartları ile iyileştirilmesi (F tipi) için geçecek sürede, ikame izleme metot ve mekanizmalarının uygulanması da alternatif olarak düşünülmelidir.

Kanaatimce, kararda yer alan 'gözaltı ve tutukluların yaralanmalarında devletin makul açıklama sorumluluğu olması' ilkesi, her şeyden önce hesap verebilme anlayışının bir sonucudur. Öte yandan, AİHM'in, makul açıklama bakımından sözlü beyanı tek başına yeterli saymaması ise, en azından yargılama hukuku bakımından normal bir uygulamadır. Ancak burada Türkiye olarak *iki soruya* yanıt bulmak durumundayız. 1) Devlet, makul açıklama sorumluluğu bakımından sözlü beyan dışında hangi delilleri AİHM'e sunabilmelidir? 2) Bu deliller bakımından ise, Türkiye hangi mekanizma ve organlara sahip olmalıdır?. Temelde birbiri ile doğrudan ilişkili olan bu sorular, Satık kararında vurgulandığı gibi, genelde devletin özelde ise güvenlik güçlerinin hesap verebilirliği sorunu ile ilgilidir. *Satık kararında* ortaya konan şudur: güvenlik güçleri tarafından güç kullanıldığında, *oranlılık* konusu dahil kullanılan güç bakımından *hesap verebilirliği güvence altına almak için*, yapılan eylem bakımından *bağımsız izleme mekanizmaları* olmalıdır. Bununla birlikte, polis şikayet sistemi, infaz hakimliği, hükümet dışı kuruluşlar, komite ve kurul gibi hesap verme ile ilgili mekanizma ve organları, bir bütünün parçaları olarak ele almak gerekmektedir.

SONUÇ

Satık kararında 'gözaltındaki yaralanmalarda, devletin makul açıklama yapma sorumluluğu olması' ilkesinin, cezaevindeki *tutukluları* kapsayacak biçimde genişletilmesi *ittifakla* makul ve isabetli olarak değerlendirilmektedir. Buna göre, gözaltı ve tutukluluk durumlarında kişilerin yaralanmalarının, kamu görevlilerinin değil *kişilerin kendi eylemlerinden* olduğunu, devlet *makul açıklamaları* ile ispat edecektir. Bu sorumluluk, farklı gerekçelere dayandırılabilir. Dolayısıyla, AİHM'de görülecek davalarda, Türk hükümetinin, yaralanmaları kendi görevlilerinin yapmadığı biçimindeki *salt sözlü beyanı*, makul açıklama sayılmayacaktır.

Diğer yandan, güvenlik güçlerinin hesap verebilirliğini güvence altına alabilmek için, bağımsız mekanizmaların kurulması gerektiği yine ittifakla kabul edilmektedir. Ancak, Kararda geçen '*bağımsız mekanizmaların*' içeriği ve kompozisyonu konusundaki yorumlarda, ittifak bozulmaktadır. Çoğunluğa göre, kararda yer alan bağımsız mekanizmalardan kastedilen, hesap

verebilirliğin yürütme-idare fonksiyonu ile ilişkili olan ve tamamen sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan *kurul veya komitenin* oluşturulmasıdır. Bazıları ise, hesap verebilirliğin adli fonksiyonu ile ilgili olarak, *infaz hakimliği ile* sivil toplum kuruluşlarından üyelerin yer aldığı ve *başsavcının başkanlık edeceği bir kurul* önermektedirler.

Güvenlik güçlerinin hesap verebilirliği, temelde, güvenlik mevzuatı, uygulama ve takdir hakkının harici kayıt altına alınabilmesini sağlar. Dolayısıyla bu kavram, adli, yarı-yasama ve idare fonksiyonlarına sahiptir. Oluşturulacak bir mekanizma, bu fonksiyonlardan birinin gerçekleşmesini sağlayıcı niteliktedir. Durum böyle olunca, olaya tek boyutlu bakmamak gerekir: polis şikayet sisteminden, infaz hakimliğine ve diğer mekanizmalara bir bütün olarak bakabilmelidir. Ülkemizde güven sağlanması amaçlanıyorsa, güven sağlamanın ön koşulu olan hesap verebilirlikten uzak durulmamalıdır. Türkiye, şayet bir hesap verebilirlik sorunu yaşıyor, yani kişiler ve kurumlar, hesap verme ve mekanizmalar oluşturmadan kaçınıyorlar ise, elbette bunun siyasal, hukuksal, ekonomik, kültürel, vs. bir çok nedenleri vardır. Ancak, hesap verebilirliğin yerleşmesi bakımından, diğerlerinin yanında, sivil toplum anlayışının güçlenmesi ve her alanda *etik ilkeleri* bilincinin geliştirilmesinin önemi unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Alderson, J. (1994), *Human Rights and the Police*, Council of Europe Press, Strasbourg.

Boateng, Paul, (1984) 'The Police the Community and Accountability', John Benyon (Ed.), *Scarmen and After: Essays Reflecting on Lord Scarmen's Report, The Riots and Their Aftermath*, Pergamon Press, Oxford, s.152-159.

Çiçekli, Y. Doç. Dr. Bülent, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi, **röportaj** tarih ve saati:10.04. 2001 / 13:30

Cox, Gabrielle (1986), *Openness and Accountability*, John Benyon and Colin Bourn (Ed.) *The Police: Powers, Procedures and Proprieties*, Pergamon Press, Oxford, S.165-174.

Eryılmaz, Y. Doç. Dr. M. Bedri (2001), Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi, **röportaj** tarih ve saati:10.04. 2001 / 13:00.

Gülmez Prof. Dr. Mesut (2001), TODAİ Öğretim Üyesi, **röportaj** tarih ve saati: 13.04.2001 / 15:00.

Hafizoğulları, Prof. Dr. Zeki (2001), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim üyesi, **röportaj** tarih ve saati: 26.04.2001 / 11:45.

İnan, Prof. Dr. Yüksel (2001), Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi, **röportaj** tarih ve saati:02.04.2001 / 11:30.

Karasomanoğlu, Fatih, 'İnsan Hakları ve Kamu Görevi Boyutunda Sözleşmelerin Yerine Getirilmesi', *Türk İdare Dergisi*, Mart 2000, yıl:72, sayı:426, sayfa 163-173.

Kavgacı, H. İbrahim (1997), *Demokratik Polislik: Temel Yaklaşımlar*, Maset Matbaacılık, Ankara.

Reiner, Robert (1992), *The politics of the Police*, Second edition, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire.

Şafak, Prof. Dr. Ali (2001), Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi, **röportaj** tarih ve saati:30.03.2001 / 12:00

Sinclair, John, (ed.)(1987) *Collins Cobuild English Language Dictionary*, Collins, London and Glasgow.

Ünal, Doç. Dr. Şeref (2001), Adalet Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı, **röportaj** tarih ve saati:03.04.2001/10:00

Villiers, Peter, (2000), *Guarding Human Rights: The implications of the European Convention on Human Rights for Good Police Leaders Everywhere* (Draft Version), Drafted for the Council of Europe in Co-operation with the 'police and Human Rights Programme', Strasbourg.

(<http://www.icj.org/press/press01/english/un.htm>, 01.05.2001).

(<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=803160331&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0>, 10.01.2001).